

Täze öwrenip başlanlar üçin Owganystan sözlüğü

Category: Kitapcy, Medisina, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Täze öwrenip başlanlar üçin Owganystan sözlüğü TÄZE ÖWRENIP BAŞLANLAR ÜÇİN OVGANYSTAN SÖZLÜĞİ

Tradision urp-adatlaryň düýşpisint aň bilen real aňyň arasynda belent diwarlary örmändigini bilyär. Bir hadysda «Orasandan düýş wahyýnyň kyrk altydan biridir» diýilýär. Şeýlelikde, ylahy alamatyň düýş arkaly adamlara häzirem ýetirilip bilinjekdigine yşarat edilýär. Belki-de, Owganystan – dünýäde gurulmagy meýilleşdirilýän täze düzgün üçin bir oýundyr, belki-de türgenleşik meýdançasy...

Bu ýurt kyrk ýıldan bări bütin dünýäniň dilinde we üns merkezinde. Emma nähili tanalýar, nähili düşünilýär, şo taýy belli däl. Bu harap bolan ýurdy we bitap adamlaryny tanamak üçin, belki-de, size käbir sözler açar bolup biler.

• Göknar

Göknar – haşhaş (Мак снотворный – Papaver somniferum) güllän wagty şeýle bir owadan bolýar welin, älem-jahan durşuna gülzarlyga bürenendir öýdersiňiz.

Göknaryň iň köp ýetişdirilýän ýurdunda narkotiki serişdeleri ulanýanlaryň nämüçin dünýäniň iň arzan we iň zyýanly neşe serişdesi bolan «çers»-i ulanýandygyna hiç düşünip bilmedim.

Demirgazyk Owganystanda göknar ýetişdirmek haram, Günorta Owganystanda bolsa «kapyrlar» şony alýandygy üçin ekseň bolýar. Anadolynyň käbir obalarynda haraba öwrülen öýler bar – üçegi çagşan, diwarlary som-saýak bolup duran. Žandarma işgärleriniň geçiren operasiýalary arkaly şol haraba öýleriň käbirinde kenep ýetişdirilýändigini bildik.

Owganysanyň haraba öwrülen şol ýykyk jaýlardan birjigem parhy ýok: žandarmalaryň göknar ekip ýetişdirýän öýi.

• **Protez aýak**

Hassahanalaryň öñünde ýa-da göçme palatalarda, ýa-da baraklarda, ýa-da biziň öñki baş ýyllyk başlangyç mekdeplerimiz ýaly kiçijik binalar bar. Ol okuň binasyna meňzeýän hütdüjekleriň köpüsi protez merkezidir. Beýlekileri bolsa süpük tirýekileriň aç goýlup, terbiýelenýän we bejerilýän ýerleridir. Germaniya, Daniya, Sweýsariya ýaly ýurtlaryň ösüş agentlikleri tarapyndan gurlup maliýeleşdirilen bu protez merkezleriniň köpüsi 2015-nji ýylyň ahyrynda ýapylmaga başlanypdyr. Minalaryň üstünden basyp, aýagyndan jyda düşen adamlara bolmalysyndanam artyk protez aýak berlipdir, hatda protez aýak bazary hem bar. Ruslaryň gömen minalarynyň üstünden basyp yüz müňlerçe adam aýaksyz galypdyr. Hatda eýranlylar bu barada ýörite kinofilm hem düşüripdir. Dünýäniň protez aýaklarynyň ýarysyna golaýy Owganystandadır we ölüler protez aýagy bilen bile jaýlanmaýar.

• **Mojahetler**

Söweşdiler. Köpüsiniň elinde amerikan ýaraglary, aňlarynda bolsa ýurtlaryndan sowet basybalyjylaryny kowup çykarmak pikiri bardy. Ellerine berlen ýaraglaryň öndürilýän ýurdunyň beren kömeginiň hökman bir garşylygynyň boljagyny pikir etmedilemkä? Bilemok. Balhda we Şadiýanda weteran mojahetler bilen gürrüňdeş bolup gördüm. Ugrunda göreşen dawasyna wepaly adamlar. Olar maňa weýran eden tanklarynyň böleklerini görkezdiler. Kimsi golsuz, kimsi aýaksyz. Emma şeýle bir owadan gülýärdiler. Gülmek – munuň öwezini ödän adamlara diýseň gelişýärdi.

• **Demirgazyk ýaranlygy**

«Demirgazyk şemaly, demirgazygyň patyşasy, demirgazyga ýolagçylyk, demirgazykdan gelenler...» Ajaýyp jümleler. Demirgazyk ýaranlygy – esasan täjiklerden, özbeklerden, hazareýlerden, türkmenlerden – esasan Günorta Türküstanda bileleşen ýaranlygynyň adydyr. Ýaranlygyň bar ýerinde hökman

bölünşiklerem bolýar. Demirgazyk ýaranlygy häzire çenli dört gezek birleşdi, üç gezek bölündi. Iň soňky gezek ABŞ-nyň ýurtdan çykmagy we Talibanyň ähli şäherleri ele geçirmegi bilen, ýaranlygyň öñbaşçylary ýurdy taşlap gaçdylar. Olar Kabuly mojahetlerden alyp, Gulbeddin Hikmetýara berenlerinde, birem Talibanyň 1996-2001-nji ýyllardaky agalygynda üstünlik gazanyp bildiler. Hindiguşdaky Salang geçelgesini bombaladylar, emma Talibanyň demirgazyga süýşmeginiň öňünü alyp bilmediler. Wagvlaýyn ýeňişden soň dyr-pytrak boldular. Şah Ahmet Mesut fransuzlar bilen, Raşit Dostumam ruslar bilen Mazary-Eýran we Owganystan bilen flortlaşdylar. Demirgazygyň başyna inen iň erbet ýaramazlyk hem şu ýaranlygyň arasynda ikiýana çekelenip durulmagydyr.

• **Uruş lordlary**

Fronta onbaşy bolup gidip, general çininde dolanyp gelenleriň karýerasynda uruş lordy bolup ýaşamagam bar. Jorj Walker Buş prezidentlige saýlananda spikerleriň biri ondan şeýle soranmyş:

– Pákistanyň prezidenti kim?

Buş içýakgyç ýylgyryp:

– General! – diýýär.

Çünki ol Perwez Muşerrefiň adynam bilenokdy. Hawa, amerikan prezidenti üçin bu ýerlerdäki ähli liderler «generaldyr». Kenan Ewrenem generaldy. Gündogarda generallar «alaýly» (саркастический – harby taýynlygy bolmazdan başly-barat ýetişen ofiser) we «mülkiýeli» (проприетарный – okuwyny okap gelen) diýen iki topara bölünýär. Mülkiýeliler özlerini bankirdır öýdenoklar, ummasyz uly talaňçylyklary edýärler. Alaýylar bolsa özlerini garakçy ýaly alyp barýarlar, bir urgencyda hemme zady agdar-düňder edip taşlaýarlar we smokin geýýärler. Owganystanda, hem penjek-jalbarly hem kamflýažly gezýän uruş lordlary bar, häzirem şeýle.

• **Mango we käşir**

Gysgajyk arakesme berip, size dünýäniň iň arzan we iň datly

mango suwuny mürähet edeýin. Gynansak-da, ol köp sarp edilýän mangolar Päkistandan gelýär. Ýeke-täk bäsdeşi bolsa Owganystanyň özünde ösüp ýetişýän ýerli goňrumtyl, pyrtykal, sary reňkli balhy käşirlerdir. Owganlarda bilguşakly we äýnekli adama az duşarsyñyz. Munuň sebäbini käşir suwuna baglanychdyryanam bar. Käşirleri şeýle bir suwly welin, ony suw goşmazdan gysyp, şiresini içip oturmaly. Arzan we köp sarp edilýän gök önem.

• **Zirbagı**

Şykgy palçykdan ýasalýan, keýigiň hamy bilen gaplanan, deprege meňzeş kakylyp çalynýan saz guraly. Ähli aýdymalaryň gapdalyna ýanap kakybermeli. Şonuň üçin ol owganlaryň özüne-de meňzemän duranok. Aňsatjak kakaryn öydýänsiňiz welin, emma köpi gören owgan ussadynyň elinde onuň misli adama meňzäp owaz edişini göreniňizde, zirbagini usullyk bilen hak eýesine bereniňizi gowy görersiňiz. Göýä keýik hamynyň ýüzünde klawişeler bar ýaly, ussatlar ähli barmaklaryny ulanyp, ol klawişeleri saýradyp durandyr.

• **Möwlewi**

Mollalar ýaly okuwyny geçen, emma medresede okatmagyň ýerine özünü okatmagy dowam eden, ylma özünü bagışlan aryf. Mölewileriň aglabasy Jelaleddin Rumynyň «Mesnewisinden» yüzlerce beýdi ýatdan bilyär. Möwlananyň müşdagydylar. Emma olar zikiri sema däl-de, sesli-jehri görnüşinde edýärler. Owgan kadyrylary sesli zikir etmegi gowy görüyär. Hafy-gizlin zikir edýän tarykat görmedim, gynansak-da. Gizlinine nädip duşaýyn? Mejlisleri edebe ýugrulan. Söz iň ýaşuly adamýň «Bişnew!» («Diňle!») sözi bilen başlaýar. «Mesnewi» täzeden ýazylýan ýaly üns bilen şygyry diňlänlerinde suwuň boýundaky ýeken gamışlar ýaly szüslip oturýarlar.

• **Molla**

Her bir metr ýerine bir molla düşýän ýurtda mollalara kesgitleme berjek bolmam ýalnyş bolýar. Hem uruşlar, açlyk,

garyplyk... Bir ýurdy yza – orta asyrlara dolap barýan şulardyr, mollalar däl. Mollalar dine orta asyrlara gaýdyp gelen halka diňe orta asyrlar ýewropasynda edilenleri edýär we dini gatlagy emele getirýär. Uruş lordlary, mollalar, ulamalar, syýasatçylar, monarhiýa, halk... Üns berseñiz – halk hemme ýerde ýekelik sanda, beýlekiler bolsa hökman täze atlar bilen ýatlanmak isleýär. Halk sypatsyzdyr. Açlykdan ýaňa agzy aňkap duran mollanyň ýanyna baryp, nädip oña: «Eý, molla! Sypyr, üstüňe örtünen diniňi, hakyky keşbiňi görkez!» diýjek.

• **Aýal-gyzlaryň hak-hukuklary**

BMG we ellinji ýyllara çenli ýurtlarynda aýal-gyzlary saýlawá gatnaşdyrmadyk ýurtlar diňe 2001-nji ýıldan soň Owganystanda zenan jynsynyň peýda bolandygyny, aýal-gyzlaryň bardygyny, emma şonda-da olaryň hiç hili hak-hukuklarynyň ýokdugyny aýdýarlar. Bizem ynanaýdyk derrew şol «alymlara». Ýogsam bolmasa, Owganystan diýlen ýurt döräni bări ol ýerde aýal-gyzlar bar, özem diňe aýal-gyzlar bar. Çünkü erkekler ol ýerlerde ýaşamak ýa-da ölmek üçin däl-de, öldürilmek üçin dogulýarlar. Aýallar bolsa hasratly durmuşyny ýaşamagyna dowam ederler. Olaryň öz hak-hukuklary barada pikirlenmäge mümkünçilikleri bolmasa näme...

• **Enjiýo**

Ösüş agentligi – raýat-jemgyýetçilik guramasy. Jemgyýetçilik ýa-da ýörite haýyr-sahawat guramasy. Missioner. Gülümsiräp seredýän kontrrazwedka. Baýlaryň garyplara ulanmaýan odurbudurlaryny berip göwün awlaýan ýeri. NAT0-nyň we ABŞ-nyň yzyna düşüp, ömürlik maýyp bolan bir ýarala medisina kömegini berýän çışık halas edijileriň üýşen ýeri. Käbirleri Owganystana eden kömeginden has köp garamagynda işleyänlere köp hak töleyär. Käbirleri Owganystandan bikanun çykarýan narkotiki serişdesine berilýän hak üçin işleyär. Käbiri Badahsandaky almaz känlerini tapmak agyz suw guýulalaryny gazar we käbir owganlar üçin «enjio» mina eşegidir. Münübildigine münerler. Duşmanlar bir halky işýakmazlyga, ýaltalyga werziş

etdirmegiň iň aňsat ýoluny tapypdyr. Oturýaň, oýlanýaň, pikir edýäň... dostlarymyza näme bolduka diýesiň gelýär. Şaly ekýän ýurda iki ýyl yzly-yzyna tüwi kömegini berip, birdenem şol kömegini kesseňiz, şol ýurtda gytçylyk başlar. Owganystanda birnäçe «enjio» guýa suw daşaýanam bolsa, balyk tutmagy öwrenmändir.

- **Nan u nemek (duz-emek)**

Eger bir owgan siziň bilen çöregini paýlaşyp iýen bolsa, onuň bilen saçakdaş bolan bolsaňyz, siziň janyňza onuň öýünde howp abanmaz. Owganystan ýaly ýurtda iň kyn zat jan howpsuzlygydyr we duz-emek bolşan adamyň myhmanyny şirin janyny orta goýup goramagy başarıyar.

- **Burka**

Aýal-gyzlaryň näme geýyändigi bilen nähili gyzyklanýansyňyz, şeýle gerek?

- **Stinger**

ABŞ biziň «jihat döwri» diýýän ýyllarymyzda mojahetlere 50 sany «Stinger» beripdir. Sowet wertolýotlary guş mysaly awlanypdyr. Ýadyma düşýär, 48-ni amerikanlar yzyna aldy, ikisi bolsa Owganystanyň içinde ýitirim boldy. Megerem, ol iki «Stingeriň» raketa atyjysy musulman bolup, halkyň içine siňip gitdi. Edil ruslardan 147 sany esgeriň ýurtlaryna dolanman Owganystanda galyşlary ýaly. «Stingerler» maňa elmydama «Eldeki ata münen çalt düşer» aýtgysyny ýatladýar.

- **Taliban**

Bilýärin, bu söze berjek düşündirişime sabyrсызlyk bilen garaşýansyňyz... Owganystana şolar ýaly derejede düşunesimiz gelýärmikä? Garaşyp görelin onda!

- **Loýi Jirga**

Uly gurultaý. Aksakallar. Etniki gurluşyň geterogen-bulaşyk

bulan ýurdunda birnäçe asyrlap bir ýerde ýasaýan adamlaryny bir ýere jemleýän ant içme çäresi. Her etniki topardan gelen adamlaryň bir ýere üýşüp, maslahat edişip dowam etdirýän agzybirligi modern dünýäniň gözüne batypdyr. Belki-de, bir bitewi döwlet bolmagy bilgesleýin gjikdirilen Owganystan geografiýasynda «Loýi Jirgani» jadyly ertekä öwürdiler. Edil möjek garranda ite masgara bolup, düýnki jüýjeleriň saçysakgaly agaranylara «Hajy, sen bir agzyň ýum! Biz Amerikanyň, Fransiyanyň ýetişdiren adamlary, uruş lordlary, syýasatçylary, ýaragly toparlary, soňy görünmeyän uruş üçin ýeterlik adamlarymyz bar» diýýän ýaly.

• **Owgany**

Dünýäniň iñ gelşikli erkek eşigidir. Ykjam we rahat. Bahasy gymmady-da bar. Fabrikde öndürileni kän halanmaýar. Tikinçä gidip ölçügiňe görä eşik tikdirmek özüňize bulan ýakymly duýgyny oýarýar. Her bir owgan tikinçä baryp boýunu-syýyny ölçedende şeýle duýgyny başdan geçirýär. Ýörite günlerde we baýramlarda owgany sowgat edilýär. Bütin dünýäniň baýlygyny getirip öňüňizde goýanlarynda-da, heniz reňkiniň nähiliđigini bilmeýän bir owgany eşigini sowgat berenlerinde başdan geçirýän begenç duýgusyna taý geljek duýgy ýokdur. Hem ahyrynda kepene meňzeş!

• **Ýetim**

Ilat sanyna garanda ýetimleriň sany boýunça Braziliýa bilen bäslesýär we bilşىňiz ýaly hossarsyz çagalar ýitirim bolýarlar. Ya olar bir ýerlere gider ýa-da bir ýerlere äkiderler. Hemme çaga ulalýar. Emma ýetimler şeýle bir çalt ulalýar we gözýaşyny syljak bolanyňyzda olar siziň saçyňyzdan ogşar, özleri siziň biygtyýar gözleriňize dolan ýaşy sylarlar. Ýetimleriň eýmendiriji we adamyň burnunyň içini szladyp bilýän güýcleri bar. Şonuň üçin owgan şäherinde ýa-da obasynda barýarkanyz, hergiz bir çaganyň ýolunu kesäýmäň, kimiň ýetimdigini bilmersiňizem.

- **Mina**

Çopanlar dag eteklerinde dowarlaryny agaýana bakyp bilenoklar we aýagy gopan goýun elli dollara-da geçmeyär.

- **Litiý**

Ara daş bolany üçin ABŞ-nyň gyzyklanmadyk magdany. Hytaýyň açgöz magdan gazyjylary eýýämden muňa dişlerini ýiteldip başladylar.

- **Medrese**

Elif, be, te, se, jihat!

- **Mekdep**

Däne-däne edip şygyr okaýan çagalaryň ýokary okuw jaýlaryny okap gutaranda para-peşgeş berip işe girmek ýa-da daşary ýurtlaryň birine okamaga gitmek üçin taýýarlyk görýän ýeri. Köpüsi-de çadyr. Gyşyna işlemeýän, howasy dikilen gününden bäri ýaramsyz mekan...

- **Beçebaz**

Googl-a girip gör we näkesleriň suw ýalyja oglanjyklary tans oýnadyp şatlanylaryny göreniňde, aglamaga synanyş.

- **Şeker gamışynyň suwy**

Suw içilende syn edilip içiliýär. Käte hasraty synlanmadyk Badahşan ýer goduklamalary ýaly şerbetler içiliýär. Biz şerbeti syn edip içibereliň «bal iýen baldan ýadar» diýlişi ýaly... Ol ýerlerde hasraty synlamaga suw ýok!

- **Zenanlar bazary we zenan işleri boýunça uprawleniýe**

Owganystan Yslam respublikasynyň merdana aýal-gyzlarynyň jemlenen ýeri. Has merdanalary bolsa öýlerinde goňras dag mysaly maňlaýyna ýazylanlary görmäge garaşýar.

- **Mazar**

Mazary-Şerif.

- **Leylami**

Dünýä ülňüsindäki önumleriň deger-degmez bahasyna satylýan ikinji derejeli bazary. Men şonda-da şu bazardan elinde 10 owganysy bolman, iki elini burnuna sokup boş gaýdýan nijeme adamlary gördüm.

- **Zinde bad! (Yaşasyn) Owganystan!**

26.10.2021 ý.

Zeki BULDUK.

Terjime eden: Has TÜRMEN.